

El mot llatí és l'usat en tots els temps i nivells de la llengua; se'l considera com a pres del gr. *βραχίων, -λοφος*, mot antic també en aquesta llengua, i que hom creu substantivació del comparatiu de *βραχύς* 'curt' ('més curt' > 'part alta del braç'), doctrines acceptades dels filòlegs de l'Antiguitat pels lingüistes moderns, que no ens toca ací revisar. Heretat per totes les llengües romàniques (REW 1256). A la fraseologia i accs. secundàries bastaran poques precisions.

«Braços o rayos (de la roda del carro): radius», OPou, *TbPu.*, 87. Braç 'forc' de cebes pall. (Vall Ferrera, 1933), té ja un antecedent en *braç d'alls* doc. de Puigcerdà, a. 1288 IRLR IV, 504). Els tres estaments representats a les nostres corts medievals —el popular, l'eclesiàstic i la noblesa o paratge— eren els tres *braços*: ús que es transmeté al parlament sicilià, i es documenta calcat del català com a *braccio* en l'italià de l'illa, ja l'any 1433 (Zaccaria, s. v.); expressions paral·leles estigueren en curs en les constitucions dels comtats, com a l'Alt Pallars, on «existia la costum d'eleger cada any dos *braços de Cort*» (Morelló, *La Vall d'Aneu*, p. 24). Ús que tendia a estendre's fora del terreny polític, com a nom dels estaments («lo cardenal recorrec al *braç* seglar e tractà ab los prínceps», Llull, *Blanquerna*, 87.4), i ampliant-se més ha quedat en el sentit de 'sector social, nivell tal o tal de benestança': «contant ab medis suficients per sostenir una família del meu *bras* no he pensat exigir a ma esposa dot de cap mena», escriu un home acabat (MVayreda, *Sang Nova* III, xiii, 241).

En qualitat d'ex-vot donat per pares que esperen descendència o salut d'un fillot hom portava a una capella o santuari un bloc de cera afaïçonat com a bracet d'infant (que hi quedava en reserva, i en cas de pobresa es pogué eventualment usar per al culte); en temps de l'intens bandolerisme s'esdevingué sovint que els criminals, amb tal pretext, duïen un cilindre o massa de cera narcòtica que, aprofitant distraccions, posaven en una llar, adormint amb aqueixos fums els mossos i hostalers i així saquejaven o mataven per sorpresa i impunement: cançons populars (Hostal de la Pera, etc.) ens en parlen donant-li el nom ja fixat de *braç d'albat* o *braç de criatura*, cosa que no sempre han entès els folkloristes (no ho veia Milà i F. en recollir-ne una que publica en el *Romlo.*, 114.23).

Careta (*Dic. Barb.*, s. v.) observa amb gran raó que el bon ús català exigeix dir *sota l'aixella* més que no pas *sota el braç*, locució de la qual abusen alguns de parlar acastellanat; i no li'n manca quan afegeix que la llengua tendeix a preferir *portar una cosa a pes de braços* quan es porta amb tots dos estirats i *portar-la a braç* quan es porta només en un, més que no pas *en braços*, com alguns estergeixen del castellà.

Molt estès en les zones de gran regadiu és l'ús de *braç* per a un rec, sequieta o canal de certa entitat, sovint distingint entre *braç* i *bracet*: a Almenara (Palància) *El Braç* era un canal, avui (1961), perdut, que anava des de l'Estany a mar; a Llobai em donaren una llarga llista de *braços* i *bracets* (diferents de les *paraes* o la *Séquia* de —, 1962).¹ D'ací deriva *braçal*.

Enlloc té això, és clar, tanta importància com en la zona central valenciana, però sobretot el derivat *braçal* fa també un gran paper en la genèrica toponímica de les comarques del Dellà Xúquer: a Atzeneta d'Albaida les quatre o cinc artèries que reguen el terme són *braçals*, també a Tormos, a Polop, i això continua en el castellà de Múrcia (Ga. Soriano); no menys a la Plana (Castelló, etc.) i fins a les serres immediates (Fondeguilla). Ara bé, a Urgell l'ús del mot ha tingut sempre gran arrelament: l'hi defineixen «rec que va des del Canal o sèquia al camp (rec, regadora)», amb la variant *braçal cosser* per a aquell «pel qual s'escorren cap al torrent o riu les aigües sobrereres» (*Cost. Mancom.* II, 74): per allà tinc notes de *braçals* a Aitona, Menargües, etc. (1935, 1956), i allí en tenim testimonis molt antics: «*abraçal* qui cu<r>rit a la Torre de les Moles», doc. de Belcaire, a. 1164 (BABL VII, 113), «*afrontaciones --- in brazal* de la vila, qui passa per ---», en un de 1172, també del Segrià (Miret, *El més antic text lit.*, p. 20).

Braça no és pròpiament un derivat, car havia estat el plural normal del mot, que com a neutre feia BRACCHIA. Així funcionava encara vers la fi del S. XIII en el llenguatge de les *VidesR*: «la verge, que tenia en sa *brassa* lo seu fil», 19r2 (cf. *LleuresC*, 311, § 35), «s'és vuy lextat dur en la *brassa* de l'ome veyl», parlant de Jesús «lo recebé Sen Symeon en la sua *brassa*», «ayxí que-l portà sa mare en la falda o en la *brassa*», «e se n'anà a la *brasa* del seu Fill», traduïnt «in ulnas» (veg. el gloss. de l'ed. Kniazzev-Neugaard). Aquest ús gramatical caigué aviat en desús en la llengua comuna, però fou el punt de partida de l'ús com a mesura de longitud o fondària: primer es diria, p. ex., *deu braça de pregone(s)a*, després *deu braces*, etc. (cf. *le osse, le bracce* en dialectes italians, en lloc del toscà literari *le ossa, le braccia*); en alguna comarca muntanyenca l'ús degué estar encara en vigor en tot el S. XIV, car en el Capbreu de Besora de Cardener, de l'any 1369, tenim «deu dar lo sagristà al rector --- tots los dies tres *braza* de canela per obs de misses».²

Pel que fa al seu valor precís, aqueixa mesura varia més o menys segons els llocs: l'ús pastoral de Sumacàrcer estableix que una «vereda» és la mena de carrerada que té 80 *braces* d'ample; Cavanilles diu que val 9 pams, o sigui, com a mida de longitud 2m 07; el seu publicador Casas Torres ens precisa que la *braça* quadrada val 4m² 28 a València i Castelló (gloss. de les *Observaciones* --- d'aquell, I, p. xv).

DERIV.: *Abraçar* ['cenyir amb els braços afectuosament', Llull], 'agafar l'escut passant-hi el braç', *Cròn.* de Jaume I; 'compendre en uns límits', 1399, BMetge; «¿Veus eixa mar que *abraça* de pol a pol la terra? / en altre temps d'alegres Hespèrides fou hort», Verdaguer; segueix en ús popular pertot: «aqueixa partida *abraçe* tot lo condreu» em diu un pagès a Cabó, 1957; *abraçada* [S. XVI, *AlcM*], menys corrent és *abraç* però usat també per escrs. d'intransigent castissisme com Verdaguer (besoteigs i *abraços*, *All.* v) o Coromines (*Presons Imag.* IX, p. 79): «La